

Η δομή της γλώσσας, ο χώρος και η γραφή του βορρόμειου κόμβου

1. Εισαγωγή

Σήμερα, με την ευκαιρία ενός πρωινού εργασίας των Ψυχαναλυτικών Σεμιναρίων, παρεμβαίνω για τρίτη φορά σχετικά με το θέμα της τοπολογίας του Lacan. Εδώ και λίγο περισσότερο από 2 χρόνια σας μίλησα για αυτό που είναι το πραγματικό στη γλώσσα, και πέρυσι προσπάθησα να καθορίσω αυτό που εννοεί ο Lacan με την έννοια της ισοδυναμίας μεταξύ τοπολογίας και δομής. Η εργασία που θα ήθελα να σας παρουσιάσω σήμερα εγγράφεται στην συνέχεια αυτών των 2 παρουσιάσεων. Σκοπεύει να αποδώσει τον τρόπο με τον οποίο τοποθετείται, στην δομή της γλώσσας και στον αναλυτικό λόγο, η έννοια του χώρου σύμφωνα με την τοπολογία. Για να το εκθέσω θα αρχίσω θυμίζοντας την περιγραφή του χώρου με την τοπολογική έννοια που απέδωσα εδώ και 2 χρόνια. Στη συνέχεια θα προσπαθήσω να δείξω την ιδιαιτερότητα της τοπολογίας που επεξεργάστηκε ο Lacan. Στη συνέχεια θα αναφερθώ σε 2 μεγάλους τομείς των τοπολογικών επεξεργασιών του – τις επιφάνειες και τους κόμβους – έτσι ώστε να παρουσιάσω μια έννοια της χρήσης που έκανε και που πρότεινε να κάνουμε των τοπολογικών αντικειμένων. Με την αφορμή αυτή θα προσπαθήσω να καταστήσω εμφανή την ιδιαιτερότητα και την καινοτομία την οποία εισήγαγε η έννοια της γραφής του βορρόμειου κόμβου.

2. Τοπολογία

Η τοπολογία σαν κλάδος των μαθηματικών πραγματεύεται τις ιδιότητες του χώρου. Θεμελιώνει την έννοια του χώρου πάνω στην έννοια της γειτνίασης. Σ' ένα απόσπασμα της συνεδρίας της 15 Ιανουαρίου 1974 του 21^{ου} σεμιναρίου, *Les non-dupes errent (Οι εξυπνάκηδες περιπλανώνται)*, ο Lacan δίνει μια περιγραφή για το τι είναι, κατά τη γνώμη του, ένας τοπολογικός χώρος. Παρόλο που αυτή η περιγραφή είναι πολύ σύντομη μου φαίνεται ότι αποδίδει μια ακριβή έννοια του θέματος. Θα την θεωρήσω εδώ ως αναφορά.

«Κάθε τι που αποτελεί μέρος ενός τοπολογικού χώρου, λέει ο Lacan, αν πρόκειται να τεθεί σε κάποια γειτνίαση συνεπάγεται ότι υπάρχει και κάτι άλλο που βρίσκεται στην ίδια γειτονιά.»

Βλέπουμε ότι η έννοια του χώρου με την τοπολογική έννοια βασίζεται σε μια έννοια εγγύτητας. Συμπίπτει με μια έννοια διαισθητική και ευρέως αποδεκτή του χώρου, εκείνη που διατυπώνει με αυστηρότητα ο Leibniz λέγοντας ότι «ο χώρος είναι της τάξης των πραγμάτων που συνυπάρχουν.» Στην περιγραφή του που δίνει ο Lacan αυτή η σχέση συνύπαρξης αναφέρεται μέσω της σχέσης τριών όρων: κάποιο πράγμα, κάποιο άλλο πράγμα, και η γειτονιά στην οποία ανήκουν αυτά τα δύο πράγματα. Ο Lacan επισημαίνει σχετικά μ' αυτό ότι η ίδια η τοπολογία ορίζει τον χώρο με αφετηρία μια τριαδικότητα.

Διευκρινίζοντας ότι η έννοια της εγγύτητας ή εκείνη της γειτνίασης μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως ανεξάρτητες από κάθε έννοια μέτρησης, δεν είναι δύσκολο να διαπιστώσουμε ότι η περιγραφή του χώρου που

δόθηκε εμπεριέχει την συνέχεια αυτού του χώρου. Πράγματι φαίνεται ότι μεταξύ δύο σημείων ενός τέτοιου χώρου, όσο κοντά και αν τα θέλετε, θα είναι πάντα δυνατόν να βρεθεί ένα τρίτο.

Μια τέτοια περιγραφή του χώρου επιτρέπει να φανεί επίσης ότι είναι δυνατόν να διακρίνουμε διαφορετικούς χώρους και διαφορετικά τοπολογικά αντικείμενα. Ένας τρόπος να ταξινομήσουμε τους χώρους είναι να τους τοποθετήσουμε σύμφωνα με τον αριθμό των διαστάσεων τους. Διακρίνουμε έτσι τις ευθείες μιας διάστασης, τις επιφάνειες δύο διαστάσεων, τους όγκους τριών διαστάσεων, κλπ.

Εξάλλου, η ιδιότητα του συνεχούς, συνδυασμένη με το γεγονός ότι η έννοια της απόστασης δεν παίζει κανένα ρόλο στον ορισμό ενός χώρου ενέχει ότι κάθε τοπολογικός χώρος μπορεί να παρουσιαστεί με διαφορετικές μορφές. Δύο αντικείμενα φαινομενικά διαφορετικά αποτελούν παρουσιάσεις του ίδιου αντικειμένου αν είναι δυνατόν να μετασχηματίσουμε το ένα στο άλλο με συνεχή τρόπο, δηλαδή χωρίς να διακόψουμε τη σχέση συνέχειας που τους ορίζει ή ακόμα χωρίς να επιχειρήσουμε τομή ή σχίσμο.

Ο Lacan επισημαίνει ότι αυτή η ιδιότητα των τοπολογικών αντικειμένων να είναι εύπλαστα, ή μετασχηματίσιμα, χαρακτηρίζει την φαντασιακή διάσταση αυτών των αντικειμένων. Σύμφωνα μ' αυτόν η έννοια πάνω στην οποία βασίζεται η τοπολογία είναι να ορίζει τις ιδιότητες που έχουν ως αποτέλεσμα κάποιο ίδιο αντικείμενο να μπορεί να παρουσιαστεί στο φαντασιακό σύμφωνα με μια μεγάλη ποικιλία μορφής. Επομένως αν αυτά τα αντικείμενα συγγενεύουν με το φαντασιακό μέσω αυτής της ποικιλομορφίας, ο ορισμός τους, το γεγονός ότι παραμένουν αμετάβλητα πέραν αυτής της ποικιλίας υπάγεται στο συμβολικό, ενώ η σχέση τους με το πραγματικό προέρχεται από το γεγονός ότι η τοπολογία δεν προϋποθέτει τίποτα στους χώρους ή στα αντικείμενα που ορίζει, παρά μόνο το πραγματικό.

3. Η τοπολογία του Lacan.

Η τοπολογία που επεξεργάζεται ο Lacan στην διδασκαλία του αναφέρεται αναμφίβολα στο κλάδο των μαθηματικών που ονομάζεται τοπολογία, παρόλο που είναι σαφές ότι η χρήση της τοπολογίας που κάνει ο Lacan δεν εντάσσεται σε κάποια εργασία ενός μαθηματικού.

Όπως το έδειξα στις προηγούμενες παρεμβάσεις μου, ο Lacan είχε καταφύγει στη τοπολογία και τα τοπολογικά αντικείμενα από τη στιγμή που θέλησε να αποδώσει στο λόγο του ένα γεγονός που ανακοίνωσε στις πρώτες φράσεις της *L'instance de la lettre (Η αρχή του γράμματος)*, και το οποίο είναι ότι «η εμπειρία της ψυχανάλυσης ανακαλύπτει ολόκληρη την δομή της γλώσσας στο ασυνείδητο.»

Το να μιλάμε για την «δομή της γλώσσας» δείχνει ότι η γλώσσα διαθέτει μια κάποια υλικότητα, κάτι της τάξης του χτιστού (του σκελετού), ένα σκαρί, από τα οποία εξαρτάται κάθε τι που παρουσιάζεται στην αισθητή πραγματικότητα σαν πραγμάτωση της γλώσσας. Εξάλλου η θέση ότι «η ψυχανάλυση ανακαλύπτει την δομή της γλώσσας στο ασυνείδητο» ενέχει ότι η ίδια δομή βρίσκεται εξίσου στο θεμέλιο των σκέψεων από τις οποίες συνίσταται το ασυνείδητο. Για τον Lacan, η έννοια της δομής της γλώσσας εφαρμόζεται τόσο στην δομή που

ρυθμίζει τη σχέση του ανθρώπινου όντος με την γλώσσα που ομιλεί, όσο και στη δομή που το καθορίζει ως ασυνείδητο¹. Δεν υπάρχουν δύο υποκείμενα και δύο δομές, υπάρχει μια δομή και ένα διχασμένο υποκείμενο. Ο Lacan θα καταφύγει στα τοπολογικά αντικείμενα στην προσέγγιση αυτής της δομής και ιδιαίτερα στην προσέγγιση αυτού που καθορίζει την κατάσταση του υποκειμένου σ' αυτήν την δομή.

Παρόλα αυτά, αν μελετήσουμε προσεκτικά ότι λέει για αυτά τα τοπολογικά αντικείμενα, φαίνεται καθαρά ότι, για εκείνον, η τοπολογία δεν είναι ένα μέσο για να δημιουργήσει μια αναπαράσταση ή ένα μοντέλο της δομής της γλώσσας, αλλά κυρίως του επιτρέπει να προσεγγίσει, να σκεφθεί και να πει την πραγματικότητα με την οποία βρίσκεται αντιμέτωπος στην πρακτική του εξαιτίας αυτής της δομής. Με άλλους όρους, φαίνεται ότι, για αυτόν, ο χώρος με την έννοια της τοπολογίας είναι ένα δεδομένο σύμφυτο με αυτήν την δομή. Όταν ο Lacan θέτει όπως το έδειξα πέρυσι ότι μια τοπολογία είναι αναγκαία «για να μην ξεγελαστούμε ως προς την θέση της επιθυμίας²», ισχυρίζεται έμμεσα ότι οι ιδιότητες του χώρου με την τοπολογική έννοια συμμετέχουν στη δομή που καθορίζει το υποκείμενο ως υποκείμενο επιθυμίας. Έτσι λέει εξίσου αυτό: «Με το που θέλει και μόνο να μιλήσει ο άνθρωπος προσανατολίζεται μέσα στην θεμελιώδη τοπολογία της γλώσσας»³.

Εδώ υπάρχει ένα πρώτο σημείο που οφείλουμε να εξηγήσουμε αν θέλουμε να συλλάβουμε πώς ο Lacan τοποθετεί το ζήτημα του χώρου στην γλώσσα. Αυτό θα επιχειρήσω να κάνω τώρα με αφετηρία την ερώτηση για τον τόπο (lieu).

4. Η ερώτηση σχετικά με ένα τόπο (Où ça ?)⁴

Θα θυμίσω σχετικά μ' αυτό ότι ο Lacan εισάγει αυτή την ερώτηση σχετικά με τον τόπο από τις πρώτες σελίδες της *Αρχής του γράμματος* και ακριβέστερα με την παρουσίαση του αλγορίθμου του Saussure τον οποίο θέτει στην βάση της προσέγγισης του στη γλώσσα και στη δομή της. Σ' αυτήν την προσέγγιση το ζήτημα του τόπου τίθεται γρήγορα, και ο Lacan το διατυπώνει δύο φορές: το ζήτημα του «τόπου απ' όπου η γλώσσα μας επερωτά σχετικά με τη φύση της»⁵ και στη συνέχεια το ζήτημα της θέσης όπου πρέπει να βρίσκεται το σημαίνον στην πραγματικότητα τη στιγμή που παράγει την επίπτωση σημαινομένου του⁶.

Μια σύντομη εξέταση αυτών των ερωτημάτων θα μας οδηγήσει στις ιδιότητες του χώρου που είναι σύμφυτος με τη δομή της γλώσσας.

¹ Δες J. Lacan, Σεμινάριο XX, *Ακόμη*, Παρίσι, Le Seuil, 1975, σελ. 129: « Η υπόθεση μου είναι ότι το άτομο που πάσχει [από το ασυνείδητο, Σ.τ.Μ.] είναι το ίδιο που συνιστά αυτό που ονομάζω το υποκείμενο του σημαίνοντος.»

² J. Lacan, «Η διεύθυνση της θεραπείας...», *Γραπτά*, Παρίσι, Le Seuil, 1966, σελ. 601.

³ J. Lacan, Σεμινάριο XI, *Οι 4 θεμελιώδεις έννοιες της ψυχανάλυσης*, Paris, Le Seuil, 1973, p. 221.

⁴ Δες J. Lacan, «Παρατήρηση...», *Γραπτά, ως άνωθι*, σελ. 656.

⁵ J. Lacan, « Η Αρχή του γράμματος ... », *Γραπτά, ως άνωθι.*, p. 498.

⁶ Αυτ., p. 500.

Θα αρχίσω επισημαίνοντας ότι το ερώτημα του τόπου (lieu), το οποίο διατύπωσε ο Lacan σχετικά με το σημαίνον και τη γλώσσα (langage), ήδη ήταν δυνατόν να ανακινηθεί σχετικά με την (ομιλούμενη) γλώσσα (langue) όπως την είχε ορίσει ο Saussure μισό αιώνα νωρίτερα στο *Μάθημα γενικής γλωσσολογίας*.

Διότι ο Lacan θεωρεί ότι η γλώσσα (langue), από την οποία εξαρτάται η ένωση του νοήματος και του ήχου στην ομιλία, συνίσταται σ' ένα σύστημα σημείων και ότι κάθε ένα από αυτά τα σημεία ορίζεται από τη σύζευξη των δύο διακριτών συστημάτων τα οποία είναι αφενός το σημαίνον, και αφετέρου το σημαϊνόμενο. Έπεται ότι η αξία του νοήματος και της σημασίας κάθε λόγου που προφέρεται προέρχεται από τη σύζευξη αυτών των δύο συστημάτων. Βλέπουμε ότι ήδη εδώ τίθεται ένα ερώτημα που αφορά ένα τόπο: που παράγεται αυτή η σύζευξη των δύο συστημάτων τη στιγμή που η ομιλία φθάνει σε μας σύμφωνα με τη μορφή μιας ακολουθίας αρθρωμένων ήχων? Ή για να το πούμε πιο απλά: πού βρίσκεται η γλώσσα (langue)?

Διότι δεν αρκεί να απαντήσουμε ότι η γλώσσα υπάρχει στον εγκέφαλο, ή στη μνήμη, εκείνων που ομιλούν.

Πράγματι, ήδη ο Saussure επεσήμαινε ότι η γλώσσα δεν αποτελεί μια λειτουργία του ομιλούντος υποκειμένου, ότι είναι ένα κοινωνικό προϊόν και ότι «η συλλογικότητα είναι αναγκαία για να θεσπίσουμε την αξία των σημείων των οποίων ο μόνος λόγος ύπαρξης έγκειται στην κοινή χρήση και συναίνεση.»⁷ Πράγματι η γλώσσα υπάρχει στη μνήμη κάθε υποκειμένου που την ομιλεί – υπάρχει εκεί με τη μορφή ιχνών που έχει αφήσει η εμπειρία της ομιλίας – αλλά κανείς από εκείνους που ομιλούν την γλώσσα δεν την κατέχει πραγματικά. Εκείνος που επινοεί λέξεις ή εκείνος που μετασχηματίζει τη γλώσσα μέσω της ποίησης γνωρίζει καλά ότι δεν την κατέχει και ότι αυτή υπάρχει ανεξάρτητα από εκείνον. Η γλώσσα (langue) δεν είναι πλήρης – δεν είναι τέλεια έλεγε ο Saussure – παρά μόνο εντός της κοινότητας ή εντός της μάζας εκείνων που την ομιλούν. Η έννοια της (ομιλούμενης) γλώσσας (langue) παραπέμπει λοιπόν σε μια οντότητα που παρουσιάζει την ιδιότητα να είναι συγχρόνως νοητική και συλλογική αλλά - εφόσον η εδράζεται επαρκώς στη συλλογικότητα - παρουσιάζεται σαν ένα διακριτό αντικείμενο των λειτουργιών που εξυπηρετούν το σύστημα της γλώσσας (langage) στο ομιλούν υποκείμενο. Το ερώτημα από πού έρχονται το νόημα και η σημασία κάθε ομιλίας που εκφέρεται τίθεται λοιπόν από τη στιγμή που ο Saussure όρισε την γλώσσα (langue) ως αντικείμενο της γλωσσολογίας.

Αυτή η ίδια ερώτηση θα τεθεί και πάλι, έστω και με διαφορετικούς όρους, όταν ο Lacan θα κάνει τη δική του παρουσίαση για τη δομή της γλώσσας (langage) στο 3^ο σεμινάριο *Οι ψυχώσεις*.

Πέρυσι σχολίασα αυτήν την παρουσίαση και θα θυμάστε ίσως ότι δεν αναφέρεται άμεσα στην έννοια της γλώσσας (langue) σύμφωνα με το Saussure αλλά ότι αρθρώνει ξεχωριστά τις ιδέες του σημαίνοντος και του σημαϊνομένου σε σχέση με τον αρθρωμένο λόγο (discours concret) τον οποίο θέτει ο Lacan εκείνη τη στιγμή ως την πραγματική γλώσσα (langage réel), το γεγονός ότι «εκείνο ομιλεί (*ça parle*)». Σε σχέση με αυτό το πραγματικό, το σημαίνον και το σημαϊνόμενο έρχονται να δώσουν συνεκτικότητα στους άλλους δύο όρους με την βοήθεια των οποίων παρουσιάζει τη δομή της γλώσσας (langage), δηλαδή το συμβολικό και το φαντασιακό αντίστοιχα.

---

⁷ F. de Saussure, *Μάθημα γενικής γλωσσολογίας*, Paris, Bibliothèque scientifique Payot, 1989, p. 157.

Μια τέτοια παρουσίαση επιτρέπει να συλλάβουμε ότι ο αρθρωμένος λόγος – η γλώσσα εν ενεργεία (langage en acte) – κινητοποιεί το σημαίνον για να παράγει στην αντιληπτή πραγματικότητα μία επίπτωση νοήματος και σημασίας που είναι το σημαινόμενο. Συγχρόνως είναι δυνατόν να δούμε ότι η αλληλεπίδραση των τριών όρων που έχουν οριστεί – πραγματικό, φαντασιακό, συμβολικό – συνιστά τις συνθήκες της δυνατότητας του ομιλούντος υποκειμένου. Όμως δεν αφήνει αναπάντητο το ερώτημα του τόπου από τον οποίο παρεμβαίνει στην πραγματικότητα το σημαίνον για να παράγει την επίπτωση σημαινομένου του.

Ας σημειώσουμε ότι δεν τίθεται ένα τέτοιο ερώτημα σχετικά με το σημαινόμενο. Διότι, σύμφωνα με αυτήν την παρουσίαση, το σημαινόμενο βρίσκεται στον τόπο όπου ακούμε την ομιλία, δηλαδή στον τόπο όπου βρισκόμαστε στην πραγματικότητα. Αντίθετα, είναι σαφές ότι τίθεται για το σημαίνον του οποίου αντιλαμβανόμαστε την επίπτωση με τη μορφή του σημαινομένου. Αν το σημαίνον συγκροτείται από το συγχρονικό σύστημα των συζεύξεων διαφοράς⁸ των στοιχείων της γλώσσας (langue), έπεται ότι το νόημα και η σημασία κάθε ομιλίας φτάνει σε εμάς από αυτό το σύστημα, αλλά δεν είναι δυνατόν να τοποθετήσουμε αυτό το σύστημα σε έναν συγκεκριμένο χώρο της αντιληπτής πραγματικότητας⁹.

Αν θεωρήσουμε τα πράγματα με αυτόν τον τρόπο, είναι σχεδόν προφανές ότι η εισαγωγή του μεγάλου Άλλου όπως τον παρουσιάζει ο Λακάν κατά τη διάρκεια αυτής της ίδιας χρονιάς του Σεμιναρίου ΙΙΙ έρχεται ακριβώς να ονομάσει τη θέση που ερευνά αυτή η ερώτηση.

Πράγματι, ας θυμηθούμε ότι ο Λακάν εισάγει αυτόν τον Άλλον για να προσδιορίσει τι σημαίνει η λειτουργία της ομιλίας. Εάν, *το να μιλάμε*, εξηγεί, είναι κυρίως *να μιλάμε στον άλλον*, προκύπτει ότι *να μιλάμε στον άλλον*, είναι «να κάνουμε τον Άλλον να μιλάει¹⁰». Και ο Λακάν προτείνει, αυτόν τον άλλον τον οποίον ο λόγος (parole) κάνει να μιλάει, να τον γράφουμε με ένα κεφαλαίο Α.

Ο μ' αυτόν τον τρόπο αποκαλούμενος Άλλος εμφανίζεται ως αυτός από τον οποίο προέρχονται το νόημα και η σημασία της ομιλίας, τοποθετείται ακριβώς στο χώρο όπου ετίθετο μέχρι τότε η ερώτηση του τόπου του σημαινόντος ή στο χώρο όπου συγκροτείται το νόημα και η σημασία κάθε γλωσσικού μορφώματος. Μερικούς μήνες αργότερα, στο *Φροϋδικό πράγμα* (*La chose freudienne*), ο Λακάν θα ορίσει άλλωστε αυτόν τον Άλλον ως τον τόπο του σημαινόντος: «Ο Άλλος είναι λοιπόν ο τόπος όπου συγκροτείται το ομιλούν Εγώ μαζί με αυτόν που ακούει¹¹».

Η ονομασία του μεγάλου Άλλου και ο ορισμός του επιτρέπει τον προσδιορισμό του τρόπου με τον οποίο το υποκείμενο λαμβάνει από τον άλλον το δικό του μήνυμα με ανεστραμμένη μορφή. Αρκεί να ξαναγράψουμε αυτόν τον Άλλον με κεφαλαίο Α. Η έννοια του διχασμού του υποκειμένου θα προσδιοριστεί εξίσου και την ίδια στιγμή και το ερώτημα να γνωρίζουμε «ποιος μιλάει όταν πρόκειται για το υποκείμενο του ασυνειδήτου».

---

⁸ L. Lacan, «*Η Αρχή του γράμματος ...*», *Ecrits*, op. cit. p. 501.

⁹ Idem, p. 500

¹⁰ J. Lacan, Σεμινάριο ΙΙΙ, *Οι ψυχώσεις*, Paris, Le Seuil, 1981, p. 48

¹¹ J. Lacan, «*Το Φροϋδικό πράγμα*», *Ecrits*, op. cit. p. 431.

Από όλα αυτά συνεπάγεται ότι ο Άλλος, τον οποίο ο Lacan ορίζει ως τον χώρο του σημαίνοντος, παρουσιάζει επίσης μια διάσταση «υποκειμενικότητας». Ο Άλλος είναι αυτός που δίνει στο ομιλούν υποκείμενο το δικό του μήνυμα, είναι λοιπόν ο Άλλος που μιλάει. Και ο Άλλος είναι επίσης υποκείμενο όταν ο Λακάν αφήνει να εννοηθεί ότι «το ασυνείδητο είναι ο λόγος (discours) αυτού του Άλλου», ότι «η επιθυμία του ανθρώπου είναι η επιθυμία αυτού του Άλλου» ή ότι ο Άλλος είναι ο μάρτυρας της αλήθειας. Ο Άλλος, τόπος του σημαίνοντος, είναι επίσης ένας χώρος της υποκειμενικότητας.

Αυτή η υποκειμενικότητα του Άλλου προστίθεται λοιπόν στην ετερότητά του, η οποία είναι ριζική. Γιατί ο Άλλος αναγνωρίζεται από αυτόν που μιλάει, αλλά δεν είναι ποτέ γνωστός από αυτόν. Εντέλει δεν είναι δυνατόν να γίνει γνωστός. Εφόσον είναι ο τόπος όπου αποτίθενται τα σημαίνοντα στοιχεία αυτού που ο Lacan θα ονομάσει αργότερα *λαλολαλιά (lalangue)*, ο Άλλος είναι ο τόπος του «αποθέματος, του προσχώματος, της απολίθωσης» που προκύπτει «από τη χρήση από μια ομάδα της ασυνείδητης εμπειρίας της.»

Αλλά σαν τέτοιος, ο Άλλος είναι ομοίως ο τόπος όπου το ομιλούν υποκείμενο βρισκόταν πριν να έλθει στο κόσμο-έστω με τη μορφή του ονόματός του-καθώς επίσης ο τόπος από τον οποίο, πέρα από το είναι του ως εμβίου όντος, του παρουσιάζεται ο ορίζοντας της ύπαρξής του. Τέλος η παρουσία αυτού του Άλλου που τοποθετείται ταυτόχρονα στο νοητικό και στο συλλογικό, "δε μπορεί να γίνει αντιληπτή παρά σ ένα δεύτερο

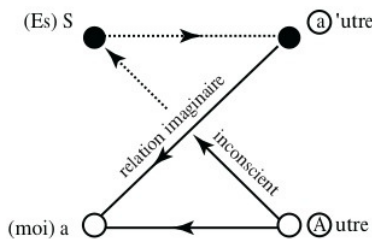
12
βαθμό ετερότητας"

Η έννοια ενός τόπου που να είναι σύμφυτος με τη δομή της γλώσσας προκύπτει από εκεί. Οι ιδιότητες του συγχρονικού συστήματος του σημαίνοντος που κατοικεί σ αυτό το τόπο, θα κάνουν ώστε να εμφανιστούν οι σχέσεις της συνύπαρξης που θα επιτρέψουν να αναδειχθούν εκεί οι ιδιότητες ενός τοπολογικού χώρου. Οι τοπολογικές θεωρήσεις του Λακάν ξεκινούν απ' αυτό το σημείο.

5. Το σχήμα L

Μια σύντομη εξέταση του σχήματος L επιτρέπει να προσδιορίσουμε πως αυτή η εργασία της τοπολογικής θεώρησης τοποθετείται σε σχέση με τη θέση που κατέχουμε εμείς οι ίδιοι ως ομιλούν υποκείμενο μέσα στη δομή της γλώσσας.

Ας θυμηθούμε ότι αυτό το σχήμα παρουσιάζει τη διάδραση του φαντασιακού και του συμβολικού ξεκινώντας από τις δύο σχέσεις S-A και a-a'.

Η ανάγνωση του σχήματος επιτρέπει λοιπόν να αντιληφθούμε ότι το υποκείμενο στο βαθμό που βιώνεται αυτό το ίδιο ως έμβιο ον και παρόν μέσα σε μια πραγματικότητα που μοιράζεται με τους ομοίους του, τοποθετείται στη θέση a ως εγώ. Εκεί αναγνωρίζεται και βιώνεται ως έμβιο ον από τη σχέση που τον συγκροτεί, που διατηρεί με την εικόνα του ομοίου του. Είναι μ' αυτό το τρόπο που το υποκείμενο πιστεύει ότι είναι εγώ, βλέπεται μέσα στο εγώ και είναι με το εγώ του που μιλάει.

"Όλος ο κόσμος είναι εκεί και δεν υπάρχει τρόπος να βγούμε από εκεί."¹³ λέει ο Λακάν το 1954. Στο σεμινάριο RSI θα πει ακόμη ότι η πρωτοκαθεδρία του φαντασιακού είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο να καταλήγει στη νοητική ηλιθιότητα και ο ίδιος ο άνθρωπος δεν έχει καμιά ελπίδα να βγει.

Ομως, αν το ομιλούν υποκείμενο βλέπεται μέσα στο εγώ του, το σημείο όπου συγκροτείται ως βλέπον και ως υπάρχον βρίσκεται στον άξονα S-A. Βλέπεται λοιπόν από το A και η επίπτωση σημαίνοντος από το οποίο συγκροτείται ως ομιλόν στη σχέση του με τον Άλλο, βρίσκεται στο σημείο S.

Είναι σ' αυτό το σημείο S που το υποκείμενο εκδηλώνεται ως υπάρχον, μέσα στην "ανείπωτη και ηλίθιά του ύπαρξη". Από το τόπο όπου βιώνεται ως ζωντανό ον, δε μπορεί να τοποθετηθεί μέσα σ' αυτή την ύπαρξη, δεν μπορεί να την υποκειμενοποιήσει χωρίς να διαβεί από τη παράκαμψη του φαντασιακού και τη σχέση $a-a'$. Διαβαίνοντας απ' αυτή τη παράκαμψη (S- a' , $a'-a$), η εκδήλωση αυτής της ύπαρξης υφίσταται διάφορες τροποποιήσεις που υποτίθεται ότι τη κάνουν συμβατή με τις απαιτήσεις της πραγματικότητας και των ιδεωδών που ξεχωρίζουν στο επίπεδο του εγώ του.

Ομως αυτή η επιχείρηση καταλήγει να αποτύχει. Ο Λακάν υπογραμμίζει ότι όταν αυτό παράγεται, η ύπαρξη του υποκειμένου εκδηλώνεται σ' αυτό με τη μορφή του ερωτήματος "Τι είμαι εκεί? όσον αφορά το φύλο του και την ενδεχομενικότητά του μέσα στο είναι, δηλαδή από τη μιά ότι είναι άντρας η γυναίκα, από την άλλη ότι θα μπορούσε να μην είναι, τα δύο δε συνδέοντας το μυστήριό τους και δένοντας το μέσα στα σύμβολα της αναπαραγωγής και του θανάτου"¹⁶

Ακολουθώντας αυτό που θεωρεί στα πρώτα χρόνια της διδασκαλίας του, φαίνεται ότι αυτό το ερώτημα, που είναι επίσης το ερώτημα του Άλλου, δείχνει αυτό που μπορεί να δουλευτεί μέσα σε μια ανάλυση. Σ' αυτή την "εργασία" ο αναλυτής θα προσπαθήσει να υποστηρίξει τη κίνηση μέσα από την οποία το υποκείμενο μαθαίνει να φαντάζεται και να διαβάσει αυτό που επιμένει και το καθορίζει από αυτή τη θέση. Οι τοπολογικές θεωρήσεις που ο Λακάν παρουσιάζει καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας του προκύπτουν να είναι χρήσιμες σ' αυτή την εργασία. Επιτρέπουν να καταλάβουμε ξεκινώντας από τη διάσταση του φαντασιακού-από το οποίο δε μπορούμε να βγούμε-τις ιδιότητες του χώρου μέσα στον οποίο το υποκείμενο βρίσκεται εμπλεγμένο μέσα στο ερώτημα του Άλλου.

Η ίδια η έννοια του ασυνειδήτου υποθέτει ότι υπάρχει μια γνώση της οποίας δεν έχουμε την απόλαυση, όμως είναι πιθανό, χωρίς να "βγούμε" από το φαντασιακό, να σκεφθούμε και να προσεγγίσουμε τη δομή του "χώρου που κατοικείται από το ομιλούν ¹⁷ on " μέσα στην οποία το υποκείμενο καθορίζεται ως ασυνείδητο. Είναι αυτός ο χώρος που έχει να κάνει με τη τοπολογία.

6. Επιφάνεια

Το σχήμα L για το οποίο μόλις μίλησα συνιστά το σημείο αφετηρίας μιας σύντομης αναφοράς που θα κάνω τώρα για τη τοπολογία των επιφανειών στην οποία ο Λακάν αφιερώνει το πιο σημαντικό μέρος των τοπολογικών θεωρήσεων του μέχρι τη δημοσίευση του L'étourdit το 1972.

Το σχήμα R που περιγράφει το συγκεκριμένο υποστήριγμα του συνδυασμού που παρουσιάζει το σχήμα L ¹⁸ αναδεικνύει της ιδιότητες της επιφάνειας που προκύπτει από τη κάλυψη του συμβολικού από το φαντασιακό . Ακολουθώντας τη περιγραφή της δομής της γλώσσας που θύμισα πιο πριν, αυτή η επιφάνεια όπου το φαντασιακό και το συμβολικό "αλληλοεπικαλύπτονται" είναι επίσης ομοίως ο τόπος της αλληλοκάλυψης του σημαίνοντος από το σημαϊνόμενο, είναι λοιπόν επίσης ο τόπος όπου "η τομή δημιουργεί μπάρα ανάμεσα στο ¹⁹ σημαϊνον του σημαϊνομένου ". Εμφανίζεται λοιπόν ότι η μία από τις πλευρές αυτής της επιφάνειας-αυτή η οποία είναι στραμμένη προς το φαντασιακό και το σημαϊνόμενο-παρουσιάζει αυτό που γίνεται αντιληπτό ως συνειδητή ή προσυνειδητή σκέψη, αυτή που αναπτύσσεται όταν είμαστε ξύπνιοι και είναι στην υπηρεσία της δράσης, ενώ η άλλη πλευρά-στραμμένη προς το σημαϊνον και το λόγο του Άλλου-παρουσιάζει την εξέλιξη των ασυνείδητων σκέψεων, τις Gedanken για τις οποίες μιλάει ο Φρόυντ. Η επιφάνεια αυτή η ίδια εμφανίζεται τότε σαν να είναι ο τόπος της σημαϊνουσας τομής που η γλωσσική δραστηριότητα εγκαθιδρύει ανάμεσα στο υποκείμενο και το μεγάλο Άλλο.

Οι τοπολογικές θεωρήσεις που ο Λακάν παρήγαγε ξεκινώντας από το σεμινάριο Η ταύτιση το 1961-1962 επέτρεψαν να προσεγγίσει με την έννοια της επιφάνειας τις ιδιότητες που παρουσιάζει η σχέση του υποκειμένου με το Άλλο μέσα στον αυτοματισμό της επανάληψης (Wiederholungszwang). Μια σύντομη αναφορά αυτής της θεώρησης θα μας επιτρέψει να προσεγγίσουμε το ερώτημα της χρήσης που ο Λακάν έκανε της τοπολογίας των επιφανειών.

Γνωρίζουμε ότι για το Λακάν, η επανάληψη έχει τη βάση της στην " επιμονή της σημαϊνουσας αλυσίδας ²⁰ " και ²¹ συνίσταται στην απεριόριστη επανάληψη ενός κύκλου που υπαγορεύεται από ένα σημαϊνον . Στο σεμινάριο Η ταύτιση, ο Λακάν δείχνει ότι ένας τέτοιος κύκλος ανοίγει μια σημαϊνουσα τομή που χωρίζει το υποκείμενο από τον Άλλο με τον ίδιο τρόπο που η επιφάνεια ενός τόρου χωρίζει ένα εσωτερικό από ένα εξωτερικό μέσα στον χώρο των τριών διαστάσεων. Η επιφάνεια ενός τέτοιου τόρου μοιράζεται τον χώρο που τη περιβάλλει σε ένα

εσωτερικό τελείως διαχωρισμένο από ένα εξωτερικό και περιλαμβάνοντας μια κεντρική τρύπα σε συνέχεια με το εξωτερικό. Μέσα σ' αυτή την απεικόνιση το υποκείμενο βρίσκεται τελείως απομονωμένο από τον Άλλο και η επανάληψη το παρασύρει σε μια κίνηση που ο Λακάν περιέγραφε ήδη σχετικά με το τόρο στο λόγο της Ρώμης. Πρόκειται για :

" ... η κυκλικότητα χωρίς τέλος της διαλεκτικής διαδικασίας που παράγεται όταν το υποκείμενο πραγματοποιεί τη μοναξιά του, είτε μέσα στη ζωτική αμφιβολία της άμεσης επιθυμίας, είτε μέσα στην πλήρη ανάληψη του είναι του-για-το-θάνατο ²² "

Το 1972 στο κείμενο L'étourdit, ο Λακάν θα ξεκινήσει ομοίως από τις ιδιότητες του τόρου για να περιγράψει με όρους τοπολογίας αυτό που θα ονομάσει το τέλος του νευρωτικού τόρου, δηλαδή μια άποψη του τέλους της ανάλυσης. Αυτή η παρουσίαση εισάγει μια άλλη σχέση του υποκειμένου με τον Άλλο που θεμελιώνεται πάνω σε μια άλλη επιφάνεια, το προβλητικό επίπεδο ή crosscap. Η μια από τις ιδιότητες αυτής της άλλης επιφάνειας είναι να παρουσιάσει μια σχέση συνέχειας μεταξύ της εσωτερικής και εξωτερικής πλευράς. Τηρουμένων των αναλογιών αυτή η άποψη του τέλους της ανάλυσης μπορεί να συσχετιστεί με αυτό που ο Λακάν έλεγε ομοίως σχετικά με τον τόρο στο λόγο της Ρώμης.

" Αλλά μπορούμε να αντιληφθούμε εκεί ταυτόχρονα ότι η διαλεκτική δεν είναι ατομική, και ότι το ερώτημα του τέλους της ανάλυσης είναι αυτό της στιγμής όπου η ικανοποίηση του υποκειμένου βρίσκει την πραγματοποίηση της μέσα στην ικανοποίηση του καθένα, δηλαδή όλων αυτών με τους οποίους συνεργάζεται μέσα σε ένα ανθρώπινο έργο ²³ "

Αυτή η σύντομη αναφορά αρκεί για να δείξει ότι η τοπολογία των επιφανειών επιτρέπει να προσεγγίσουμε αυτό για το οποίο πρόκειται ως προς την αλλαγή που μπορεί να αναμένεται από μια ανάλυση με την έννοια της σημαίνουσας τομής. Στο L' étourdit ο Λακάν παρουσιάζει έτσι τις διαφορετικές μορφές που μπορεί να πάρει η

σημαίνουσα τομή τη στιγμή κατά την οποία αυτό που λέγεται " ολοκληρώνεται με μια τομή που κλείνει ²⁴ ". Η σχέση ανάμεσα σε αυτές τις διαφορετικές τομές επιτρέπει λοιπόν να διαφωτιστεί η μετατροπή μιας κυκλικότητας χωρίς τέλος που χαρακτηρίζει τη μοναξιά ως μια ικανοποίηση που περιλαμβάνει την ικανοποίηση του καθένα.

Μερικούς μήνες μετά τη δημοσίευση του L'étourdit ο Λακάν παρουσιάζει το βορρόμειο κόμβο του φαντασιακού του πραγματικού και του συμβολικού. Αυτός δεν διαγράφει τις θεωρήσεις που προηγήθηκαν αλλά φέρνει κάτι άλλο και αναμφισβήτητα καινούργιο είναι αυτό που θα επιχειρήσω να δείξω τώρα.

7. Ο βορρόμειος κόμβος

Θα αρχίσω με το να δείξω σύντομα δύο σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις θεωρήσεις που αναφέρονται τις επιφάνειες και αυτές που αναφέρονται στο βορρόμειο κόμβο.

Όπως μόλις είδαμε οι επιφάνειες που ο Λακάν μελετά μέχρι το 1972 μεταφέρουν αυτό που παίζεται μέσα στη σχέση του φαντασιακού με το συμβολικό. Το πραγματικό βέβαια δεν έχει αποκλειστεί, αλλά είναι παρόν έμμεσα μέσα στην έννοια της τομής. Με τη διαφορά ότι, ο βορρόμειος κόμβος των τριών κατηγοριών φαντασιακού, πραγματικού, συμβολικού λαμβάνει υπόψη αυτό το πραγματικό με ξεκάθαρο τρόπο. Εδώ είναι ένα πρώτο σημαντικό σημείο και ο Λακάν δίνει εξηγήσεις πολύ απλά :

" Αφού μίλησα εκτενώς για το Συμβολικό και το Φαντασιακό, οδηγήθηκα να αναρωτηθώ αυτό που μπορούσε να είναι μέσα σε αυτή τη σύνθεση, το Πραγματικό ²⁵ "

Αυτή η πρώτη διαφορά εισάγει μια άλλη: εάν οι επιφάνειες που ανέπτυξε ο Λακάν επιτρέπουν να προσεγγίσουμε αυτό που ξεδιπλώνεται σαν να είναι η σκέψη μέσα στη δομή της γλώσσας, ο βορρόμειος κόμβος όπως ο Λακάν τον παρουσίασε συνιστά " το σημείο που βρισκόμαστε " μέσα στο χώρο του ομιλούντος όντος " ... το σημείο που ²⁶ βρισκόμαστε τονίζει ο Λακάν διότι ακόμη και στις καλύτερες των περιπτώσεων είναι αυτό το οποίο είμαστε "

Ας σημειώσουμε ότι αυτό δε περιλαμβάνει ότι ο κόμβος απαντά στο ερώτημα της ύπαρξης ή στο ερώτημα του Άλλου τον οποίο συναντήσαμε πιο πάνω. Διότι η εξέταση αυτού του κόμβου δείχνει ότι εάν συγκροτεί το σημείο όπου βρισκόμαστε, μας μαθαίνει κυρίως ότι σαν υποκείμενο, " ως υποτιθέμενο υποκείμενο αυτού που περισφίγγει αυτός ο κόμβος ", " δεν είναι μόνο η ουσία που μας λείπει, δηλαδή το είναι, είναι επίσης το ότι μας εξ-ίσταται όλο αυτό που κάνει κόμβο. Αλλά το να πούμε ότι αυτό μας εξ-ίσταται δεν πάει να πει γι' αυτό το λόγο ότι δεν υπάρχουμε εκεί με κανένα τρόπο " : " Είναι μέσα στον ίδιο τον κόμβο, προσθέτει ο Λακάν, που κατοικεί όλο αυτό που για μας δεν είναι παρά κάτι συγκινησιακό, αυτό που ο Καντ δεν αποδέχθηκε ως αρχή της ηθικής

²⁷
μας "

Αυτό σημαίνει ότι δεν αρκεί να λάβουμε υπ' όψη μας τέτοιες θεωρήσεις, είναι σημαντικό επίσης να δώσουμε σε αυτές μια εξήγηση. Οι εργασίες που παρουσίασα πέρυσι σχετικά με την ισοδυναμία ανάμεσα στη τοπολογία και τη δομή σκόπευαν να δώσουν αυτήν την εξήγηση. Ήταν προορισμένες να δείξουν ότι οι όροι της δυνατότητας του ομιλούντος όντος που είχε μέχρι τότε εξεταστεί μέσα από τη δομή της γλώσσας μπορούσαν να παρουσιαστούν από τη βορρόμεια σύνδεση των τριών κατηγοριών του πραγματικού, του φαντασιακού, του συμβολικού.

Για σήμερα, θα θυμίσω μόνο τρία σημαντικά σημεία αυτής της εξήγησης. Αρχικά το γεγονός ότι για τον Λακάν, το Ένα που προϋποθέτει το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε είναι τριπλό, είναι ένα Ένα καμωμένο από τρία

στοιχεία. Στη συνέχεια, το γεγονός ότι καθένα από αυτά τα στοιχεία παρουσιάζεται μέσα στη δομή της γλώσσας με τη μορφή ενός συνεκτικού δακτυλίου. Και τέλος το γεγονός ότι το Ένα αυτό το ίδιο δεν κρατά παρά εάν αυτοί οι τρεις δακτύλιοι κρατούν μαζί με τον τρόπο του βορρόμειου κόμβου.

Προτείνω να ξαναπιάσω σύντομα το καθένα από αυτά τα τρία σημεία.

Το Ένα είναι τριπλό

Ο Λακάν βεβαίωσε πολλές φορές τη πρόταση σύμφωνα με την οποία το Ένα είναι τριπλό. Δεν είναι βέβαιο ότι το απέδειξε αληθινά, αλλά φαίνεται ότι προσπάθησε να το κάνει σύμφωνα με τουλάχιστον δυο προσεγγίσεις. Η μια απ' αυτές βασίζεται πάνω σε μια θεώρηση που αναφέρεται στο Ένα ως αριθμό και είναι προς αυτή τη κατεύθυνση που μπόρεσα να καθιερώσει ότι το Ένα, στο βαθμό που είναι πραγματικό " δεν κρατά παρά από την ουσία του

28
σημαίνοντος ". Η άλλη προσέγγιση ξεκινά από το Ένα το οποίο είμαστε ως υποκείμενο, δηλαδή το ένα το οποίο προϋποθέτει αναδρομικά το διχασμένο υποκείμενο από το σημαίνον. Για σήμερα, θα ξεκινήσω από αυτή τη δεύτερη προσέγγιση και θα προσπαθήσω να δείξω ότι το υποκείμενο δεν μπορεί να τοποθετηθεί σαν το Ένα του " σημείου στο οποίο βρισκόμαστε " παρά ξεκινώντας από τη διάδραση τριών ελλείψεων.

Για να εξηγήσω αυτό θα αναφερθώ στη διαδικασία της διαίρεσης του υποκειμένου που ο Λακάν εκθέτει στις πρώτες συνεδρίες του δεκάτου σεμιναρίου, το Άγχος, και ξαναπιάνει με το όνομα της " αιτίας του υποκειμένου " στο ενδέκατο σεμινάριο, Οι θεμελιώδεις έννοιες, και στο κείμενο Τοποθέτηση του ασυνειδήτου.

Ας δούμε αυτό πιο κοντά. Ο Λακάν σημειώνει καταρχήν ότι " το σημαίνον παραγόμενο στο πεδίο του Άλλου

29
[...] κάνει να αναδυθεί το υποκείμενο του όντος που δεν κατέχει ακόμη την ομιλία ". Αλλά τονίζει επίσης ότι αυτή η ανάδυση έχει ως επίπτωση να " καθηλώσει αυτό το υποκείμενο ", και να δημιουργήσει ένα υποκείμενο με μπάρα. Το ίχνος που είναι μπάρα πάνω στο υποκείμενο αυτή τη στιγμή σημαδεύει την εξαφάνισή του στον τόπο

30
του Άλλου, ή ακόμη " την απώλεια όπου το υποκείμενο αναδύθηκε ως ασυνείδητο ". Αυτή η απώλεια εγγραφόμενη στο τόπο του Άλλου έρχεται εκεί " να καλύψει τη πραγματική έλλειψη που στηρίζεται στο γεγονός ότι το έμβιον, το να είναι υποκείμενο όσον αφορά το φύλο, έπεσε κάτω από το χτύπημα του ατομικού

31
θανάτου ". Το σημάδι της εξαφάνισης έρχεται λοιπόν να καλύψει την " πραγματική έλλειψη " του έμβιου έμφυλου όντος, δείχνει δε από αυτό το γεγονός το δρόμο μέσα από τον οποίο το ον το οποίο, τη στιγμή πριν, δεν είχε ακόμη την ομιλία θα προσπαθήσει να επανασυγκροτηθεί. Όμως, δεδομένου ότι η ένωση με τον Άλλο είναι αδύνατη το έμβιο έμφυλο ον δε θα μπορέσει να συμπληρώσει τη " πραγματική έλλειψη " από την οποία πάσχει παρά επανασυγκροτούμενο καταρχήν ως επιθυμία στο τόπο του Άλλου. Είναι αυτό που μπορεί να κάνει

32
προφυλασσόμενο " από το σημαίνον κάτω από το οποίο υποκύπτει " αλλά αυτό υποθέτει ότι βρίσκει

προηγούμενος, στο τόπο του Άλλου, την έλλειψη από την οποία θα μπορεί να υποστηριχθεί ως υποκείμενο . Το υποκείμενο που συγκροτείται με αυτό το τρόπο είναι ένα διχασμένο υποκείμενο – ανάμεσα στο τόπο που όπου ζει τη δοκιμασία του ως έμβιον και το τόπο του Άλλου – αλλά το Ένα το οποίο αυτή η διαίρεση προϋποθέτει, είναι καμωμένο από τρία στοιχεία που είναι τρεις ελλείψεις – η έλλειψη που προκύπτει από το μέρος του είναι του ως έμβιον απωλεσθέν για πάντα, η έλλειψη που προκύπτει από την εξαφάνιση του στο τόπο

του μεγάλου Άλλου και η έλλειψη με την οποία θα μπορέσει να υποστηριχθεί μέσα σ' αυτόν τον τόπο . Στον βορρόμειο κόμβο, αυτές οι τρεις ελλείψεις συνίστανται η καθε μια σε ένα δακτύλιο και αυτοί οι τρεις δακτύλιοι με τέτοιο τρόπο ώστε εάν ο ένας φύγει οι άλλοι δυο είναι ελεύθεροι γιατί φαίνεται σαφώς ότι το Ένα δε μπορεί να υποστηριχθεί με κανένα τρόπο εάν ο ένας από τους τρεις καταστρέφεται.

Το ένα γίνεται από τρεις δακτυλίους που συγκρατούνται μαζί.

Από την ανακάλυψη της βελονιάς του παπλωματά, η τοπολογική δομή του κύκλου –αυτή του δακτύλιου – επικράτησε ως αδιαχώριστη αυτού που παρουσιάζεται ως Ένα μέσα στη δομή της γλώσσας. Ο δακτύλιος ή ο κύκλος αναπαριστά τη τομή που κλείνει τη στιγμή που η σημασία συγκροτείται ως τετελεσμένο προϊόν. Όμως αναπαριστά επίσης τη κίνηση της επιστροφής που σηματοδοτείται στο κύκλο της επανάληψης.

Ένας κατασκευασμένος δακτύλιος από ένα κομμάτι σπάγγο, προσφέρει τη δυνατότητα να συλλάβουμε διαισθητικά το γεγονός ότι μία γραμμή κλειστή, δεν κλείνει τίποτα παρά ένα κενό ή ακόμη μια τρύπα, μία έλλειψη. Επιπλέον, στη δομή της γλώσσας, όλο αυτό που εκδηλώνεται ως νόημα παίρνει ως στήριγμα, ένα τέτοιο κενό.

Η τάξη του νοήματος συγκροτείται φυσικά από αυτό που αυτή η μορφή του κύκλου σχηματίζει. Η υποτιθέμενη συνοχή του συμβολικού έρχεται σε συμφωνία με αυτή την πρωτογενή εικόνα για την οποία χρειάστηκε να περιμένουμε τη ψυχανάλυση για να γίνει αντιληπτό ότι είναι συνδεδεμένη με την εικόνα του σώματος, στην οποία στηρίζεται – γαντζώνεται το φαντασιακό.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι κάθε μία από τις τρεις ελλείψεις, από τις οποίες πάσχει το υποκείμενο μέσα στη διαδικασία διχασμού – διαίρεσης που μόλις περιγράφηκε, αναπαριστάται μέσα στη «τάξη του νοήματος», δηλαδή στο φαντασιακό υπό τη μορφή ενός δακτυλίου. Ο τρόπος υπό τον οποίο συνυπάρχουν, μια και αποτελούν στήριγμα του Ενός, φαίνεται λοιπόν να εμπεριέχεται καλά στο βορρόμειο κόμβο των τριών δακτυλίων.

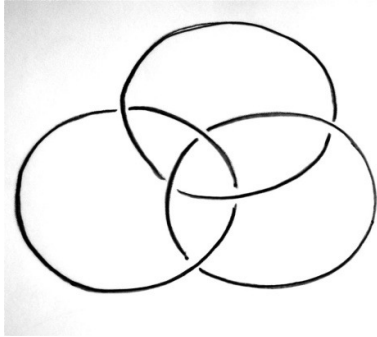
Αν είναι έτσι, αναδεικνύεται ότι ο χώρος στον οποίο κατοικεί το ομιλούν ον, το «σημείο που είμαστε» δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο βορρόμειος κόμβος.

Ξεκινώντας από εκεί, για να αναδειχθεί αυτό που μου φαίνεται αληθινά καινοτόμο στη χρήση που ο Λακάν κάνει σε αυτό τον κόμβο, μένει να δειχθεί ότι ο κόμβος αποτελεί γραφή και ότι παίρνοντας στήριξη από

αυτή τη γραφή, είναι δυνατόν να επανατοποθετηθεί και να επανεξεταστεί το σύνολο των θεμάτων του αναλυτικού λόγου.

8.Ο κόμβος είναι γραφή

Ας δούμε αυτό από κοντά.

Χωρίς τη πρόθεση να ορίσουμε την ίδια την έννοια της γραφής, προτείνω να αποδεχθούμε πως οτιδήποτε μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μίας ανάγνωσης, μπορεί να νοηθεί ως μία γραφή. Στο κείμενο «L'instance de la lettre», ο Λακάν επισημαίνει ότι η «αξία σημαίνοντος» μιας εικόνας, μπορεί να κάνει αυτή την εικόνα να λειτουργεί ως ένα γράμμα. Η γραμματική δομή που βρίσκεται στην αρχή της σημασίας των ονείρων δεν λειτουργεί διαφορετικά. Κάτι από την επιθυμία εγγράφεται μέσα στο όνειρο.

Η γραφή έχει σχέση με τη λειτουργία του σημαδιού «καθότι το ίδιο διαβάζεται ως ένα αντικείμενο».

Αν είναι έτσι λοιπόν, το άνωθεν σχήμα συνιστά μία γραφή του βορρόμειου κόμβου, για τον απλό λόγο, πως δίνει τη δυνατότητα δηλαδή να διαβαστεί το γεγονός ότι οι τρεις δακτύλιοι κρατούνται μαζί με τον τρόπο μιας βορρόμειας αλυσίδας:

«αμέσως μόλις σχεδιαστεί, ο οποιοσδήποτε βλέπει καλά ότι είναι αδύνατον να μη μείνει αυτό που υπάρχει μέσα στο Πραγματικό, δηλαδή ένας κόμβος.»

Η ανάγνωση αυτού του σχεδίου δείχνει ότι ο κόμβος κρατά εξίσου καλά στα σχέδια που γράφτηκαν στον πίνακα, όσο και μέσα στο πραγματικό. Η ανάγνωση των χαραγμένων γραμμών, είναι η ανάγνωση του κόμβου. Αυτό είναι το νόημα της φόρμουλας, σύμφωνα με την οποία ο κόμβος είναι γραφή. Αν είναι λοιπόν έτσι και μια και ο κόμβος μεταγράφει αυτό που υπάρχει από το Ένα μέσα στο πραγματικό, η γραφή του κόμβου αποδεικνύεται να είναι η γραφή του πραγματικού.

Όχι μόνο λέει ο Λακάν, το Πραγματικό μπορεί να υποστηριχθεί από μία γραφή, αλλά [...] δεν υπάρχει άλλη ιδέα πιο ευαίσθητη περί του Πραγματικού.

Βέβαια, μέσα στη δομή της γλώσσας, το τριπλό σημείο που συνιστά ο κόμβος παράγεται ή ακριβέστερα εγγράφεται ως επίπτωση του λόγου, ως επίπτωση ομιλίας (dire). Φαίνεται λοιπόν πως ότι δένεται με κόμβο σε

μια τέτοια ομιλία δεν κρατά διαφορετικά από τον κόμβο που εγγράφεται υπό τη μορφή σχήματος γραμμών στον πίνακα.

«Αυτό που πρέπει να αρθρωθεί καλώς είναι το ότι στη γραφή του ίδιου του κόμβου – διότι σκεφτείτε καλά, αυτός ο κόμβος δεν είναι παρά γραμμές χαραγμένες στον πίνακα – είναι πως μέσα σε αυτή τη γραφή κατοικεί το γεγονός της ομιλίας μου (mon dire).»

Ο κόμβος που ο Λακάν κάνει να κρατιέται από την ομιλία του (τα λεγόμενά του), δεν είναι άλλος κόμβος από τον κόμβο που είναι γραμμένος στον πίνακα, μέσα από τις χαραγμένες γραμμές του. Και είναι και αυτό που κάνει το γεγονός της ομιλίας του.

9. Τα θέματα του αναλυτικού λόγου

Συνεχίζοντας από εκεί, φαίνεται ότι η χρήση που κάνει, αλλά και προτείνει ο Λακάν για το βορρόμειο κόμβο, μπορεί να καταστεί δυνατή από το γεγονός ότι θα προσπαθήσει να επανατοποθετήσει σε σχέση με αυτή τη γραφή του κόμβου, τα διάφορα θέματα του αναλυτικού λόγου.

Είναι το γεγονός να αφηθεί κανείς σε αυτή την εξαπάτηση μίας γραφής καθόσον είναι σωστή, που δίνει τη δυνατότητα να τοποθετηθούν με ακρίβεια τα διάφορα θέματα που αναδύονται, αναδύονται ως νόημα, ακριβώς λόγω του αναλυτικού λόγου.

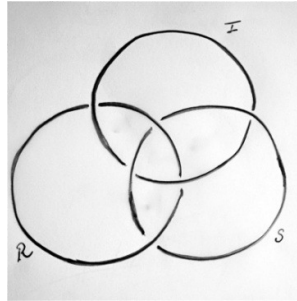
Θα σταματήσω εδώ για να δώσω κάποιες επεξηγήσεις.

Μόλις είδαμε ότι ο βορρόμειος κόμβος αναπαριστά το σημείο που είμαστε μέσα στο χώρο του ομιλούντος όντος. Όμως είδαμε εξίσου στην αρχή αυτής της παρουσίασης, ότι η δομή της γλώσσας, όπως την παρουσίασε ο Λακάν ήδη στα 1956, επέτρεπε να συλλάβουμε τις συνθήκες δυνατότητας του ομιλούντος όντος ή κάτι που καταλήγει στο ίδιο, τις συνθήκες δυνατότητας «του σημείου που είμαστε». Συμπερασματικά, ως υπόθεση, οι τρεις κατηγορίες του πραγματικού, φαντασιακού και του συμβολικού πρέπει να δεθούν υπό τον τρόπο της βορρόμειας σχέσης για να καθορίσουν την ανάδυση του ομιλούντος όντος. Και μπορούμε εξίσου να συμπεράνουμε ότι αυτή η υπόθεση θα επαληθευθεί αν είναι δυνατόν να δείξουμε ότι οι τρεις αυτές κατηγορίες παρεμβαίνουν η καθεμία σε αυτή τη διαδικασία υπό τη μορφή ενός δακτυλίου που έχει την ίδια συνοχή και για τους τρεις και ότι αυτοί οι τρεις δακτύλιοι συγκρατούνται με τον τρόπο του βορρόμειου κόμβου. Ένα σημαντικό κομμάτι των επεξεργασιών των σεμιναρίων 11 και 12, στοχεύει να εξηγήσει αυτό. Και είναι πιθανόν στο νήμα μιας τέτοιας επεξεργασίας που ο Λακάν αναφωνεί μία ωραία μέρα:

«η ακριβή μου δομή, χα, η δομή μου χωρίς αξία ! αποδεικνύεται βορρόμειος κόμβος.»

Η γραφή του κόμβου των τριών κατηγοριών RSI φαίνεται λοιπόν να είναι ισοδύναμη με τη δομή της γλώσσας, καθότι καθορίζουν και η μία όπως και η άλλη, την ύπαρξη «του σημείου που είμαστε». Ένα πέρασμα της ομιλίας La troisième του 1975, επιτρέπει λοιπόν να εξετάσουμε πως οι τρεις κατηγορίες μειούμενες η καθεμία στη μονάδα ενός δακτυλίου, ο οποίος δένεται για να καθορίσει την ύπαρξη του ομιλούντος υποκειμένου.

Φαίνεται έτσι ότι το σώμα του ομιλούντος όντος, από τη στιγμή που βιώνεται διαμέσου του φαντασιακού (I) δένεται στο πραγματικό του οποίου αυτό το σώμα «απολαμβάνει» (R) μέσω της λαλολαλιάς που ομιλεί (S).

Ξεκινώντας από αυτή τη γραφή, ο Λακάν θα τοποθετήσει τα θέματα του αναλυτικού λόγου, αναφερόμενος στο χώρο που βρίσκεται γύρω από τους τρεις δακτυλίους. Εξηγεί, αναδεικνύοντας ότι αυτός ο χώρος πρέπει να νοηθεί ωςάν να είναι το πεδίο που εξίσταται των τριων δακτυλίων του κόμβου.

Έτσι χρειάζεται να παρατηρήσουμε ότι

«αν κάτι εξίσταται σε κάτι, είναι ακριβώς το να μην είναι σε ζεύγος, το να είναι τριαδικό, [...]».

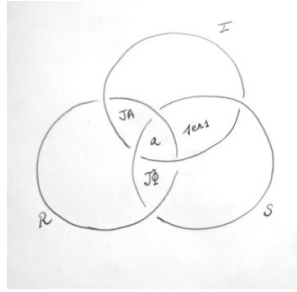
Και προσδιορίζει ότι

«η εξ-ύπαρξη (existence) ως τέτοια ορίζεται, υποστηρίζεται από αυτό που μέσα από το καθένα από τους όρους RSI κάνει τρύπα. Υπάρχει μέσα στον καθένα, κάτι που μετέχει του κύκλου – μιας θεμελιώδους κυκλικότητας – που προσδιορίζεται και είναι αυτό που πρέπει να ονομαστεί.»

Συνεχίζει πως ότι όλο αυτό από το οποίο η εξ-ύπαρξη (existence) κρατά ή υποστηρίζεται – όλο αυτό που εξίσταται από το γεγονός ότι είναι τριαδικό – πρέπει να μπορεί να τοποθετηθεί μέσα στο χώρο, όπου είναι αδύνατον ο κόμβος να μην είναι αυτό που είναι, δηλαδή βορρόμειος κόμβος. Αυτός ο χώρος μπορεί να περιγραφεί ωςάν να είναι «αυτό που γυρίζει γύρω από το αποτελούν συνοχή». Αλλά ο ίδιος αυτός ο χώρος που δημιουργείται από τη κατάσταση του κόμβου, χάνεται αν ο κόμβος διαλυθεί. Ο Λακάν μπορεί λοιπόν να συμπεράνει ότι

«η εξ-ύπαρξη (existence) ανήκει σε αυτό το πεδίο, αν μπορώ να πω, που υποθέτεται από τη ρήξη την ίδια και ότι είναι από εκεί, είναι εκεί μέσα, μέσα στο I'a...γράψτε «Ia»: L απόστροφος a... που διακυβεύεται το είδος του κόμβου».

Είναι έτσι που στην αρχή του Σεμιναρίου RSI, ο Λακάν γράφει το μικρό a στο κέντρο αυτού του υποτιθέμενου πεδίου από τη ρήξη του κόμβου. Αμέσως μετά εγγράφει το νόημα και τις δύο απολαύσεις.

Την προηγούμενη χρονιά, στο τέλος του 21^{ου} Σεμιναρίου Les non-dupes errant, είχε ήδη τοποθετήσει τις φόρμουλες της διαφυλικότητας μέσα στο πεδίο της εξ-ύπαρξης(existence), γύρω από τους τρεις συνεκτικούς δακτυλίους. Στη συνέχεια, στην αρχή του RSI, τοποθετεί εξίσου την τριαδική σχέση της αναστολής, του συμπτώματος και του άγχους.

Ο Λακάν επίσης σημειώνει ότι ο χώρος όπου είναι αδύνατον ο κόμβος να μην είναι αυτό που είναι, είναι επίσης ο χώρος όπου μπορούν να τοποθετηθούν 36 άλλοι τρόποι δεσίματος:

«όλο αυτό για το οποίο δημιουργήθηκε ο μικρός μου βορρόμειος κόμβος εκεί [...] είναι για να σας δείξει ότι η ύπαρξη είναι από τη φύση τηςαυτό που εξίσταται, εξ. Αυτό που γυρνά γύρω από το συνεκτικό, αλλά και μεσοδιάστημα και που μέσα σε αυτό το μεσοδιάστημα έχει 36 τρόπους να δεθεί. [...]»

Ο βορρόμειος κόμβος που φτιάχνεται από τέσσερις συνεκτικούς δακτυλίουςκαι τον οποίο ο Λακάν εισάγει τον Ιανουάριο του 1975, ανήκει λοιπόν εξίσου σε αυτό το πεδίο της εξ-ύπαρξης (existence). Από αυτή τη στιγμή ο Λακάν θα ανατρέχει στον τέταρτο δακτύλιο για να τοποθετήσει σε σχέση με τη γραφή του κόμβου, τη ψυχική πραγματικότητα, το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα, το σύμπτωμα, το σύνθωμα και τελικά το Όνομα του Πατέραπου θα αναδειχθεί από αυτό το γεγονός να είναι ο πατέρας που ονοματοδοτεί, ο πατέρας ως όνομα.

Στο μέτρο της προόδου αυτών των σεμιναρίων, φαίνεται όλο και πιο καθαρά ότι ο Λακάν στηρίζεται σε αυτό που γράφεται στην τοπολογία του κόμβου για να συμπεράνει μία ομιλία που μπορεί να παρέμβει στη ψυχαναλυτική πρακτική, όσο και στο γεγονός του να την αντιληφθούμε.

Την ίδια στιγμή, διαφορετικές προσπάθειες που πειραματίζονται με τις άκρες των σχοινιών ή των σχεδίων, αποκτούν αξία για να δείξουν την αποτελεσματικότητα αυτού που διαδραματίζεται μέσα στη κλινική: έτσι έχουμε κότσους, μάτισμα, ζυγίσματα, συναρμογές, ράμματα και διάφορους τρόπους συνέχειας κλπ. Κάθε μία από αυτές τις επεμβάσεις βασίζεται στις τοπολογικές ιδιότητες του κόμβου, σε σχέση με αυτό που ο Λακάν τοποθέτησε στο πεδίο της εξ-ύπαρξης (existence). Αυτές οι επεμβάσεις μπορούν να πειραματιστούν πάνω στο χειρισμό των κόμβων που έχουν φτιαχθεί με κορδόνια και μπορούν να μεταγραφούν στη μορφή σχεδίων γραμμένων στον πίνακα.

Αρθρωμένες μέσα στον αναλυτικό λόγο, κάθε μία από αυτές τις προσπάθειες μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη σε κάποια στιγμή για να υποστηρίξει την εργασία του αναλυομένου, με τρόπο που θα του δώσει πρόσβαση στην ανάγνωση του ασυνείδητου κειμένου του και θα απελευθερώσει τη φυλακισμένη ομιλία του.

Δεν θα πάω μακρύτερα σήμερα. Ήθελα να δείξω κάτι από αυτό το είδος της ανανέωσης που παράγεται από την εισαγωγή του βορρόμειου κόμβου. Μου φαίνεται ότι μπορεί να το κατάφερα, αν μπόρεσα να σας δώσω την ιδέα που ο Λακάν, μετά την ανακάλυψη ότι η γραφή του κόμβου συνιστούσε για εκείνον τη καλύτερη ιδέα και την πιο ευαίσθητη για το πραγματικό, προσπαθούσε να είναι τα λεγόμενά του αντάξια με αυτό που περιλαμβάνει αυτός ο κόμβος.

Christian Centner

Ιούνιος 2015

- ¹² Ζ. Λακάν, " Η αρχή του γράμματος ... ", Γραπτά, ως άνωθι σ. 524
- ¹³ Ζ.Λακάν, σεμινάριο ΙΙ, Το εγώ στη θεωρία του Φρόυντ και στη τεχνική της ψυχανάλυσης, Paris Le Seuil 1980, σ. 285
- ¹⁴ Ζ.Λακάν, σεμινάριο XXII, RSI, ανέκδοτο,μάθημα 19 Νοεμβρίου 1974
- ¹⁵ Ζ. Λακάν, " Προκαταρκτικό ερώτημα..... ", Γραπτά, ως άνωθι σ.549
- ¹⁶ ¹⁷
το ίδιο, σ. 549 Ζ.Λακάν, σεμινάριο XXI, Οι εξυπνάκηδες περιπλανούνται, ανέκδοτο, μάθ. 13 Νοεμβρίου 1973
- ¹⁸ Ζ.Λακάν, " Προκαταρκτικό ερώτημα ... ", σ. 552. Η σημείωση του τέλους της σ. 553 την οποία ο Λακάν πρόσθεσε στο σχόλιο αυτού του σχήματος τη στιγμή της δημοσίευσης των γραπτών δείχνει ότι, για το Λακάν, αυτό που περιγράφεται στο Προκαταρκτικό ερώτημα ... ως η επικάλυψη του συμβολικού από το φαντασιακό βρίσκεται ακριβώς στο θεμέλιο της τοπολογίας των επιφανειών που θα είναι το αντικείμενο του δεύτερου μέρους της τοπολογικής διδασκαλίας του.
- ¹⁹ ²⁰
Ζ.Λακάν, " Ανατροπή του υποκειμένου ... ", Γραπτά, ως άνωθι σ. 801 Ζ.Λακάν, " Το κλεμμένο γράμμα ... ", ως άνωθι Γραπτά, σ.11
- ²¹ Ζ.Λακάν, σεμινάριο ΙΧ, Η ταύτιση μαθ. 13 Δεκεμβρίου [...] Αυτό που θέλει να πει ο αυτοματισμός της επανάληψης στο βαθμό που έχουμε να κάνουμε μ' αυτόν, είναι τούτο : είναι ότι αν ένας καθορισμένος κύκλος που δεν είναι παρά αυτός εδώ ... είναι εδώ που περιδιαβάνει ο ίσκιος του " τραύματος", που βάζω εδώ μέσα σε εισαγωγικά, διότι δεν είναι η τραυματική του επίπτωση που κρατώ αλλά μόνο η εναδικότητα του... τούτος εδώ λοιπόν, που καταδεικνύεται από αυτό το ορισμένο σημαίνον... το οποίο μόνο μπορεί να υποστηρίξει αυτό που μαθαίνουμε στη συνέχεια να ορίσουμε σαν ένα γράμμα : Αρχή του γράμματος μέσα στο ασυνείδητο ... αυτό το μεγάλο Άλφα, το Άλφα κεφαλαίο στο βαθμό που είναι δυνατόν να μετρηθεί ότι αυτός εδώ ο κύκλος, και όχι ένας άλλος, ισοδυναμεί με ένα ορισμένο σημαίνον.
- ²² Ζ.Λακάν, " Λειτουργία και πεδίο... " Γραπτά, ως άνωθι σ .321
- ²³ το ίδιο, σ.321
- ²⁴ ²⁵
Ζ.Λακάν, " L' etourdit", Άλλα Γραπτά, ως άνωθι σ.473 Ζ.Λακάν, σεμινάριο XXIII, Το σίνθωμα, Paris, Le Seuil 2005, 9 Μαρτίου 1976
- ²⁶ Ζ.Λακάν, σεμινάριο XXI, 11 Δεκεμβρίου 1974

27
το ίδιο, 19 Μαρτίου 1974

28
Ζ.Λακάν, σεμινάριο XX, Ακόμη σ.12

29
Ζ.Λακάν, " Τοποθέτηση του ασυνειδήτου ", Γραπτά ως άνωθι.σ.840

30
το ίδιο, σ.844

31
Ζ.Λακάν, σεμινάριο XI,ως άνωθι σ.186

32
Ζ.Λακάν, " Τοποθέτηση του ασυνειδήτου ", σ.843

33
Παραπέμπω εδώ στο κείμενό μου " Η αναστολή, δομική απόκρυψη της επιθυμίας", στα carnets της EPSF no 97 σ.61

34
Ζ.Λακάν, σεμινάριο X, Το άγχος, Paris Le Seuil σ.67